

УДК 342.7

Олійник Анатолій Юхимович –

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ

Регулювання основних свобод людини і громадянина нормами міжнародного права в Україні

В статті досліджується регулювання основних свобод людини і громадянина нормами міжнародного права. Аналізуються загальні і спеціальні норми міжнародного права, що закріплюють основні свободи. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: Загальна декларація прав людини, Пакт про громадянські та політичні права, Пакт про економічні, соціальні та культурні права, Статут ООН, міжнародні конвенції.

В статье исследуется регулирование основных свобод человека и гражданина нормами международного права. Анализируются общие и специальные нормы международного права. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: Всеобщая декларация прав человека, Пакт о гражданских и политических правах, Пакт об экономических, социальных и культурных правах, Устав ООН, международные конвенции.

In the article, adjusting of basic freedoms of man is probed and by the citizen norms of international law. The general and special norms of international law, that fasten basic freedoms, are analysed. Conclusions and recommendations are offered.

Key words: General declaration of human rights, Pact about civil and political laws, Pact about economic, social and cultural rights, UN Charter, international conventions.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Проблема дослідження основних прав і свобод людини і громадянина, їх поняття, види і зміст, утвердження і забезпечення реалізації постійно знаходиться у полі зору науковців і має важливе теоретичне і практичне значення в науці конституційного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема висвітлюється різними авторами в монографіях, підручниках, посібниках, наукових статтях, доповідях і повідомленнях. Серед таких публікацій можна виділити праці таких вчених як М. Баймуратова, А. Колодія, О. Негодченка, В. Серьогіна, Т. Сироїд та ін.

Невирішені раніше проблеми. Основні свободи ними досліджувалися разом з основними правами. Самостійно порядок правового регулювання основних свобод людини і громадянина нормами міжнародного

права та Конституції України ніким ще в Україні не досліджувався.

Метою дослідження є аналіз регулювання основних свобод людини і громадянина нормами міжнародного права.

Відповідно до мети задачами даного дослідження є: а) проаналізувати праці окремих авторів щодо поняття міжнародно-правового регулювання свобод людини і громадянина; б) сформулювати поняття та проаналізувати міжнародно-правове регулювання основних свобод людини і громадянина; в) запропонувати висновки і рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження основних свобод людини і громадянина, їх правового регулювання на міжнародному рівні та деталізація в поточному законодавстві характеризує зовнішню форму права в його об'єктивному розумінні. Право завжди формалізоване, тобто виступає в певній формі, а форма завжди змістовна. Різновидом зовнішньої форми права є нормативний

(міжнародний) договір та нормативно-правовий акт, що включає в себе нормативно-правові документи міжнародних організацій і їх органів [1, с. 214]. Це, образно кажучи, певний резервуар в якому вміщуються норми права, що встановлюють, змінюють чи припиняють дію певні види поведінки людей. Саме тому у цій статті будуть досліджуватися міжнародні норми та принципи, що регулюють основні свободи.

Розглянемо існуючі праці окремих авторів щодо поняття та характеристики міжнародно-правового регулювання основних свобод в Україні. Так, М. Баймуратов, досліджуючи міжнародно-правове регулювання фізичних осіб, відмічає, що проблема міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб набуває свого особливого звучання при розгляді ролі і правового статусу фізичних осіб у сучасному міжнародному праві. Держава здійснює стосовно свого населення три види юрисдикції — законодавчу, виконавчу (адміністративну) і судову. У силу законодавчої юрисдикції держава встановлює юридичний статус осіб, які складають її населення, відносячи їх до категорій своїх громадян (підданих), іноземних громадян, осіб без громадянства або осіб з подвійним громадянством. Таким чином, регулювання правового становища фізичних осіб, що знаходяться на території держави і складають її населення, входить у виключну компетенцію даної держави [2, с. 280-281].

А. Колодій разом з А. Олійником, досліджуючи міжнародний механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, включають такі його структурні елементи: а) міжнародні і регіональні стандарти в галузі прав, свобод та обов'язків; б) імплементацію (втілення) міжнародних і регіональних стандартів в національне право України; в) міжнародні і регіональні форуми прав та свобод людини; г) забезпечення реалізації названими форумами міжнародних і регіональних стандартів прав, свобод та обов'язків людини в Україні. Вони визначають міжнародний механізм реалізації прав, свобод та обов'язків як систему закріплених в міжнародних (універсальних та регіональних) документах міжнародних принципів і норм, що імплементуються в Українське право та гарантуються з боку держави і інших суб'єктів

міжнародного права щодо їх реалізації [3, с. 211].

О. Негодченко, розглядаючи міжнародну та національну систему захисту прав і свобод людини, наголошує на тому, що прийняті міжнародним співтовариством принципи і стандарти в галузі прав людини встановлюють верховенство загальнолюдських цінностей над усіма іншими. Вони, на його думку, мають значний вплив як на формування національного законодавства в цілому, так і на окремі його інститути. У них в юридичній формі закріплені головні гарантії гідного існування людини, захисту її прав і свобод. Головна ідея цих актів це встановлення і реалізація прав і свобод людини у відносинах з державною владою [4, с. 41].

В. Серьогін, аналізуючи з позиції міжнародного права, свободу особи на участь у масових зібраннях, підкреслює той факт, що учасники «Євромайдану» діяли в супереч закону, що є неприйнятним в конституційній державі, якою є Україна. Існує багато юридичних механізмів вирішення протиріч (референдуми, вибори, парламентські процедури), якими слід користуватися. Не можливо визнавати лише власну правоту і не дослухатися до інших, порушуючи їх свободи. Такі дії ставлять країну на грань громадянської війни і ліквідують усі ті позитивні результати, яких вдалося досягти за роки незалежності Української держави [5, с. 17-20].

Т. Сироїд досліджуючи становлення та розвиток інституту захисту прав людини на міжнародному регіональному рівні, аналізує міжнародні документи в галузі прав людини. Серед регіональних документів особливу увагу вона звертає на Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р., підкреслюючи той факт, що основні права розділені на шість розділів, серед яких виділяється і розділ «Свободи» [5, с. 23-26].

Таким чином, міжнародно-правове регулювання основних свобод людини і громадянина в Україні – це утвердження норм і принципів міжнародного права, що закріплюють основні свободи особи та забезпечення їх реалізації в Україні відповідно до міжнародного і внутрішнього національного права.

Розглянемо міжнародні принципи і норми, що закріплюють, регулюють і

охороняють основні свободи людини і громадянина в міжнародних документах. Їх класифікація залежить від різних критеріїв [6]. За принципом всезагальної поваги та додержання свобод людини важливе місце належить положенням: а) статуту ООН щодо свобод людини; б) міжнародного білю про права людини; в) інших міжнародних актів з прав людини тощо. В статуті ООН щодо свобод людини закріплюється, що організація має за мету розвиток поваги до основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії. Міжнародний біль про права включає в себе: а) Загальну декларацію прав людини; б) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; в) Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Загальна декларація прав людини (Декларація 1948 р.) є одним з перших, в історії міжнародних відносин, нормативним документом де проголошено широке коло основних свобод людини. Їх можна поділити на загально-соціальні і спеціальні. До загально-соціальних основних свобод відносяться такі: а) свобода від рабства і работоргівлі в усіх їх видах (ст. 4); б) свобода від приниження гідності, недопущення тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5); в) свобода від безпідставного арешту, затримання або вигнання (ст. 9); г) свобода особи вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту (ст. 11); г) свобода особи від втручання у його особисте і сімейне життя (ст. 12); д) свобода особи від безпідставного посягання на недоторканність її житла, тайну її кореспонденції або на її честь і репутацію (ст. 12); е) свобода особи від безпідставного позбавлення громадянства або можливості змінити своє громадянство (ст. 15); є) свобода приватної власності та можливості не бути безпідставно позбавленим свого майна (ст. 17); ж) свобода вільного вибору роботи (ст. 23), відпочинку і дозвілля (ст. 24), форми і виду освіти (ст. 26). Спеціальними основними свободами, що закріплені в Декларації 1948 р. є: 1) свобода вільно пересуватися, обирати місце проживання у межах кожної держави (ст. 13); 2)

свобода залишати будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у будь-який час у свою країну (ст. 13); 3) свобода шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14); 4) свобода: а) думки; б) совісті і релігії; в) сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів (ст. 18); 5) свобода переконань, вільне їх виявлення; б) свобода безперешкодно: а) дотримуватися своїх переконань; б) шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (ст. 19); 7) свободи: а) мирних зібрань і асоціацій; б) не бути примушеним вступати до будь-якої асоціації (ст. 20); 8) свобода вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами (ст. 27) [7, с. 32-36]. Декларація 1948 р., крім загальних і спеціальних свобод, закріплює і нормативні та організаційні гарантії їх забезпечення реалізації. До них можна віднести такі умови і засоби реалізації основних свобод. Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені (ст. 28). Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи. При здійсненні своїх свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Здійснення цих свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй (ст. 29). Ніщо у Декларації 1948 р. не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у Декларації 1948 р. (ст. 30).

Отже, Декларація 1948 р. закріплює загальні і спеціальні свободи особи та гарантії їх реалізації. Задачею національного законодавства

є імплементація положень Декларації 1948 р. в нормах Конституції та законів України.

Основні свободи, що закріплені в Декларації 1948 р., деталізуються в міжнародних пактах (Міжнародному пакті про громадські та політичні права і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права). Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (Пакт 1) був прийнятий 16 грудня 1966 року та набув чинності (включаючи Україну) з 23 березня 1976 року. Він закріплює основні громадянські і політичні свободи людини. Їх можна поділити на загально-соціальні і спеціальні свободи. До основних загально-соціальних свобод відносяться такі: 1) свобода від свавільного позбавлення життя (ст. 6); 2) свобода від катувань чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання, жодна особа не може бути без її вільної згоди піддана медичним чи науковим дослідженням (ст. 7); 3) свобода та особиста недоторканність; 4) свобода від свавільного арешту чи тримання під вартою; 5) свобода від позбавлення волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом (ст. 9); 6) свобода вільного пересування; 7) свобода вибору місця проживання (ст. 12); 8) свобода залишати будь-яку країну, включаючи свою власну (ст. 12); 9) свобода в'їзду у свою власну країну (ст. 12); 10) свобода кожного обвинуваченого в кримінальному злочині вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом (ст. 14); 11) свобода не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним (ст. 14); 12) свобода особи від засудження чи покарання вдруге за злочин, за який вона уже була остаточно засуджена або виправдана відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни (ст. 14); 13) свобода від свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію (ст. 17). До спеціальних свобод слід віднести: 1) свободу на вільне вираження свого погляду, включаючи свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно,

письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір; 2) свобода думки, совісті і релігії; 3) свобода мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень; 4) свобода мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір; 5) свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб; 6) свобода батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань (ст. 18). 7) свободу мирних зібрань (ст. 21); 8) свободу асоціацій (ст. 22); 9) свободу національних меншин користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою (ст. 27). Гарантіями реалізації основних свобод, що закріплюються в пакті 1 є такі умови і засоби. Кожна держава, яка бере участь у пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім, хто перебуває у межах її території та під її юрисдикцією, основні свободи, визнані в пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини. Якщо це вже не передбачено існуючими законодавчими чи іншими заходами, кожна держава-учасниця цього пакту зобов'язується вжити необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень для вжиття таких законодавчих або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення свобод, визнаних у пакті. Кожна держава, яка бере участь у пакті 1, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, свободи якої визнані в пакті 1, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб свобода на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними

чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; в) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються [8, с. 13-23].

Важливе значення для забезпечення міжнародних свобод людини має «Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські та політичні права», який було прийнято і відкрито для підписання, ратифікації та приєднання 16 грудня 1966 року. Він набрав чинності 23 березня 1976 року і для України чинний з 25 жовтня 1991 року. Протоколом закріплено порядок прийняття і розгляду Комітетом з прав людини повідомлень від окремих осіб, які твердять, що вони є жертвами порушень якогось із свобод, викладених у «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права» [8, с. 24]. Не менш важливе значення для забезпечення свобод людини має «Другий факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що спрямований на відміну смертної кари». Він був прийнятий 15 грудня 1989 року і вступив в дію 11 липня 1991 року [8, с. 26-27].

Складовим документом міжнародного білля про права є «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права» (Пакт 2). Пакт 2 прийнятий 16 грудня 1966 року та вступив в дію 3 січня 1976 року [7, с. 59-68]. За пактом 2 слід розглядати загально-соціальні і спеціальні свободи. До загально-соціальних основних свобод відносяться: 1) свобода кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується (ст. 6); 2) свобода відпочинку і дозвілля (ст. 7); 3) свобода на страйки (ст. 8). Серед спеціальних свобод можна назвати свободу наукової, технічної, художньої і культурної творчості (ст. 15) [7, с. 59-65].

Крім Міжнародного білля про права існує ряд інших міжнародних договорів в галузі прав людини. Серед них: а) Права людини в рішеннях міжнародних конференцій; б) Право на самовизначення; в) Права народів; г) Попередження дискримінації; г) Принципи відправлення правосуддя; д) Права людини і професійні стандарти і таке інше [9]. Серед

професійних документів, де закріплені основні свободи слід віднести такі: 1) Основні принципи незалежності судових органів; 2) Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження і покарання; 3) Основні принципи поведження з в'язнями; 4) Декларація про права людини, які не є громадянами країни в якій вони проживають; 5) Конвенція про права дитини та ін.

Міжнародний документ «Основні принципи незалежності судових органів» закріплює такі основні свободи поваги судових органів до: а) основних свобод людини; б) презумпції невинуватості особи; в) гарантування громадянських і політичних свобод, економічних, соціальних і культурних свобод. Для забезпечення названих свобод судді користуються: а) незалежністю суддів; б) свободою слова, асоціацій і зборів; в) підбором і підготовкою суддів; г) умовами та терміном повноважень; г) професійними таємницями та імунітетами; д) індивідуальною відповідальністю у вигляді покарання, усунення від посади, звільнення.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження і покарання закріплює такі основні свободи: а) від недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження і покарання; б) отримання матеріального і морального відшкодування шкоди, завданої катуванням та іншими жорстокими, нелюдськими або такими, що принижують гідність видами поведження і покарання; в) приєднання будь-якої держави до підписання конвенції.

Основні принципи поведження з в'язнями є такі свободи: а) недопущення протиправних принижень гідності та значущості особи ув'язненого; б) релігійних переконань і культурних традицій; в) користування усіма свободами, що закріплені в міжнародних документах, крім обмежень обумовлених ув'язненням; г) просвітницької діяльності щодо розвитку особистості тощо.

Декларація про права людей, не громадян країни в якій вони проживають закріплює такі свободи: а) від протиправних посягань на життя, честь і гідність, індивідуальну недоторканість,

таємниці приватного і сімейного життя, недоторканність житла; б) думки, світогляду, совісті, релігії; в) користування своєю мовою, культурою, традиціями; г) залишати країну; г) мирних зборів; д) вираження власних поглядів тощо.

Конвенція про права дитини передбачає здійснення таких свобод: 1) від протиправних: а) позбавлення життя і здорового розвитку; б) втручання в індивідуальність; в) втручання в приватне і сімейне життя, недоторканність житла, таємниці переговорів та кореспонденції; г) затримань, арештів, тримань під вартою, переміщень через кордон; 2) власних поглядів, думки, слова; 3) шукати, одержувати та передавати інформацію; 4) асоціацій і мирних зібрань та ін. [8, с. 46-58].

Отже, на міжнародному рівні основні свободи одержали своє закріплення в універсальних і регіональних документах. Серед універсальних документів – це «Загальна декларація прав людини», «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права», що склали Міжнародний більш права людини та інші документи.

На регіональному Європейському рівні головним документом з основних свобод людини є «Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод» (ЄКПЛ) від 4 листопада 1950 року. В її п'яти розділах і 66 статтях закріплено основні стандарти та процедури забезпечення основних свобод людини [8, с. 242]. Не менш важливе значення, зважаючи на наше дослідження, для осіб, що знаходяться на території країн Європейського Союзу, має Хартія основних прав Європейського Союзу і особливо її розділ «Свободи» [10]. Крім названих міжнародних актів, існує ряд інших документів Європейського регіонального рівня, де закріплені регіональні стандарти прав людини. Серед них: а) Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; б) Європейська конвенція про

видачу правопорушників, 1957 року; в) Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими особами або умовно звільненими особами, 1964 року; г) Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах, 1972 р.; г) Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом; д) Конвенція про передачу засуджених осіб, 1983 року; е) Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; е) Європейська хартія регіональних мов або меншин; ж) Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини та ін. [8]. Слід зазначити, що Україна ратифікувала вище названі міжнародні документи з основних свобод людини і громадянина, вони імплементовані у національному законодавстві і відповідно до ст. 9 Конституції України діють на території України або ж через національні норми, або ж поряд з внутрішніми національними нормами.

Підводячи підсумок слід зробити

ВИСНОВКИ:

1. Міжнародно-правове регулювання основних свобод людини і громадянина в Україні – це утвердження норм і принципів міжнародного права, що закріплюють основні свободи особи та забезпечення їх реалізації в Україні відповідно до міжнародного і внутрішнього національного права.

2. Міжнародні (універсальні і регіональні) норми і принципи, що регулюють і охороняють основні свободи людини і громадянина і ратифіковані Україною є складовою Українського законодавства, мають найвищу юридичну силу, імплементовані у внутрішнє національне законодавство України.

3. В Україні, відповідно до ст. 9 Конституції України, діють тільки ті міжнародні норми і принципи щодо основних свобод людини і громадянина, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Діють вони або ж через національні норми, або ж поряд з внутрішніми національними нормами.

Список використаних джерел:

1. Сурилов А. В. Теория государства и права : учеб. пособие / А. В. Сурилов. – К. ; Одесса : Выща шк., 1989. – 439 с.

2. Баймуратов М. О. Міжнародне право / М. О. Баймуратов. – Харків : «Одисей», 2001. – 672 с.
3. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
4. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини : монографія / О. В. Негодченко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – 448 с.
5. Права людини: теорія, реальність, перспективи : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпропетровськ, 12 грудня 2013 р.; укладач кандидат юридичних наук, доцент І. А. Сердюк. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – 344 с.
6. Lauterpacht H. International Law and Human Rights / H. Lauterpacht – L. : Stevens & Sons, 1950. – 213 p.
7. Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. – Випуск 21. – Київ, 1998. – 455 с.
8. Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів в документах міжнародних організацій / Упорядник Тетяна Яблонська. – К. : Сфера, 2002. – 413 с.
9. Международные акты о правах человека : сборник документов. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 784 с.
10. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.